

Культура і Побут

№ 26

Неділя, 27-го червня 1926 р.

№ 26

Зміст.

В. Коряк. Символ п'ятого року. — А. Тесленко. „Истинно-русский человек“. — С. Пилипенко. А. Тесленко — драматург. — П. Кудрицький. Осторожно „з новими фазами“. Нові видання.

Символ п'ятого року.

(До 15-х роковин з дня смерті Архипа Тесленка).

Так це був Тесленко?!

У наше маленьке повітове місто прийшли дивні газети: без «ятів» і «твердих знаків», геть засіяні маком крапок над і. Хохлацькі газети! Всі школярі середньої школи (реальної) були страшенно здивовані. Пішов годин по гуртках: в цей день замість Ліперта, Тайлора, Герцена, Бебеля... по руках пішла газетка — перша легальна українська газета, що до нас дійшла (здається це була «Громадська Думка»). Її носили геть по селах, де були гуртки, читали на Крем'янці робітникам, що копали крейду й палили вапно... Що ж так принадило в цій газетці? Оповідання якогось письменника, що починалося:

— Був гарний весняний ранок. Гули бджоли. Гув великий дзвін...

Це був, оказується, Тесленко, а оповідання: «У схимника». Що особливо надило всіх, то це — образ Спасителя. Одним він перевертав усю душу, другим надавав бойового настрою. Ось те місце, що викликало заклот.

На поставці лежали рядочком — так близьенько одно до другого купка грошенят, потім євангелія невеличка, позолочена, далі хрест з росп'ятим Спасителем. По праву руч од постави стояв стілець, потім стіл застелений скатертиною. На столі стояло блюдечко з водичкою, лежали купками листи, вздовж і впоперек. Одна купка під столом лежала на стільці, що був підставлений туди. На стіні за цим усім висів величезний образ росп'ятого Спасителя. По праву руч од росп'ятого висів не росп'ятий Спаситель. Потім — матір божу з шаблями на грудях. Божниця з невеличкими іконами. Перед божницею лампадка горіла. Далі на другій стіні висів росп'ятий чернець на хресті. На долонях у чепця горіли світильники. Над головою дух божий літав, а на лобові: «За мир страждаю» — написано було. По ліву руч од росп'ятого Спасителя висів анов Спаситель з овечкою на плечах, знов матір божу з дитиною, далі святі: Серафим саровський, Хроліх-подвижник, Явтух-скитник, Клавдій-скитник, Страшний суд. Пахло дуже оливою....

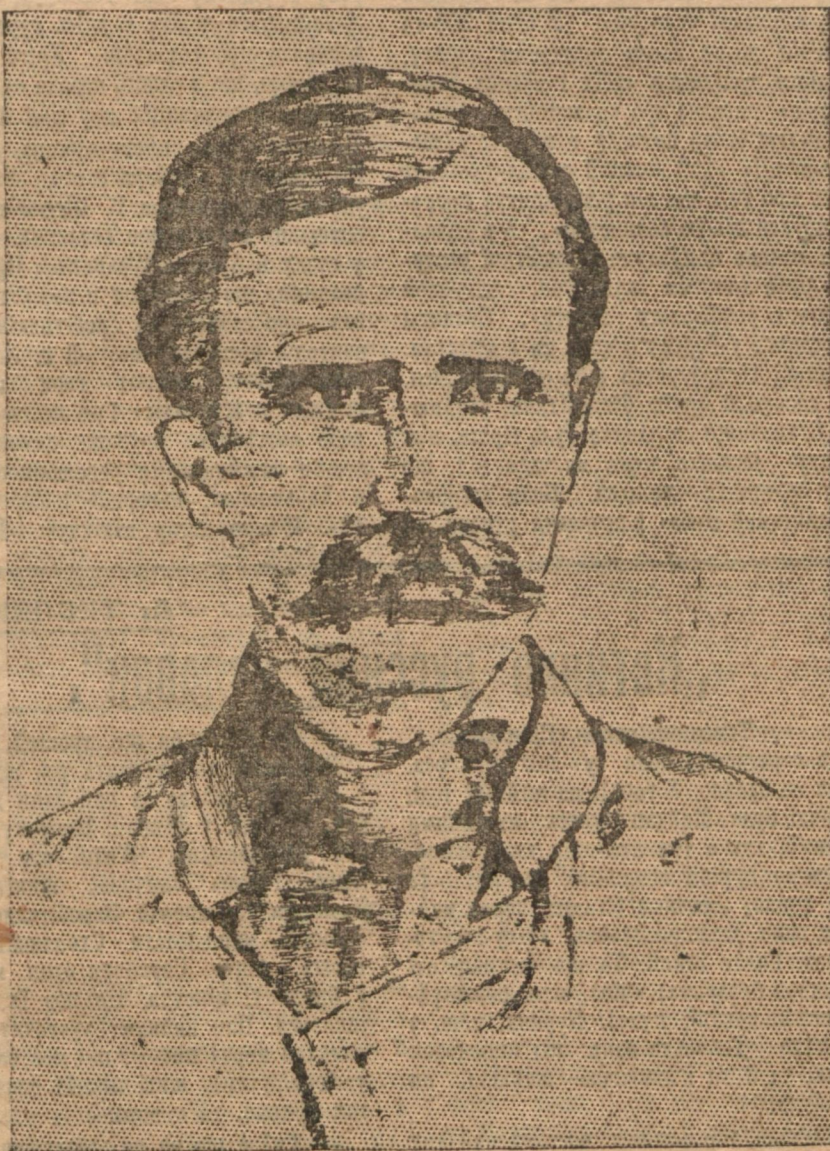
Ім'я письменника з нас, школярів, ніхто певне не запам'ятав, але саме оповіданнячко багато на пам'ять знали, аж цілком уривками проказували, ходячи по селах (А було це 20 років тому!) коли доходило це ченця з його вигукми:

— Не товпися, свиното!

— Не шуми, мужва!

Або коли схимник показував і головою й рукою на «грошенята» то навіть поважні, зрілі селяне прихильно притакували:

— Атож! Істинно! Кабаном діло живуть!..

І вже загальне співчуття викликало голосіння бабусі:

— О рятуйте ж мене! О що ж мені робить? О сипотку мій! — Де-хто з тих подорожів по селах вже до школи не повернувся, а пішли по етапу і комусь навіть упаваю «оскорблені величества». Ішла веремія першої революції.

Тесленко був уже й тоді живим символом п'ятого року і таким він лишається в українській літературі. Іменно він, а не Коцюбинський, приміром. Хоч і цей писав про революцію, писав більше і краще: Коцюбинський власне писав про революцію, а Тес-

ленко був — сама вона, втілена революція 905-го року. І доля його — її доля. З Коцюбинського був літератор, з Тесленка діяч революції, що взявся за перо і ханки запотував свої почуття, думки й настрої своєї доби, своєї верстви.

Саме на Полтавщині було огнище селянського руху. Вже з березня 902-го року почалися заколоти в маєтках. У вересні 906 полтавських селян суджено і 836 засуджено в арештанські роти і до тюрми.

Року 1903-го «Искра» писала про РУП'іську агітацію: «Як снігом було засіяно їхніми листками Україну. З вікон вагонів, пішки,

на велосипедах проїжджаючи сотні верств на селянському возі, розвозили і розкидали на сіння протесту українські революціонери. Щось нове, незвичайне освітло давно прищипану, одсунену від політичного життя країну... Селянин з великим інтересом взявся за кинуту йому літературу його власною мужицькою мовою. Директор департаменту поліції Лопухин писав про батьківщину Тесленка—Полтавщину: «З кінця 901-го року швидко шириться в Константиноградському та Полтавському повітах революційна пропаганда. Ця швидкість пояснюється не лише сприятливими умовами, але й незвичайно вмілим добром книжок, шпирених серед селян. Їм роздано друковані українською мовою оповідання з народнього життя, які малювали економічну нерівність, та нерівність станів перед законом, байдужність до селянства та сваволу влади, тягар податків, причини зубожіння селян... На Полтавщині були прокламації «Спілки». У січні 905-го року Ленін подає гасло знищення царату, об'єднаними зусиллями «всіх і всяких революціонерів», нагадує про «важливість» спільного революційного натиску в момент сучасної революції» «хай кожний соціал-демократ пам'ятає про те... що він репрезентує потреби й інтереси всього селянства». А в селянстві він виявив панування **відробітної системи**, що була гальмом культури, джерелом «татарщини російського життя». Селянин був повсякчас у боргах в пана та в куркуля. Середняцькі господарства геть руйнувалися, селяне сповняли армію безробітних, старцювали. Становище середняка було гірше, ніж становище батрака через малоземелля, що душило середняка—хазяїна. Коли засновано «Селянський союз» і почалися утиски, не

минули вони й Полтавщини. Саме в місті Лохвиці 14-го грудня 1905-го року мав зібратися з'їзд виборних селян цілого повіту. Зібралось селян понад 500. Організатора було заарештовано. Селяне оточили будинок поліції. Сутинка: трьох селян забито, 9—поранено. Тоді телефоном скликано селянство цілого повіту. Другого дня в Лохвиці було до 10.000 селян! «Спілка» агітувала серед батрацтва, закладала страйкові комітети. Громада спілки на Полтавщині видала відозву до «Селян Хліборобів» про те, що прийшов давно сподіваний сдлушний час. А. Рєш свідчить, що в 905 році в Мирятині і Лохвиці «було створено свої распублики», Полтавська газета «Рідний Край» писала про селянські збори повітові, де представник Байрацької громади між іншим сказав: «У Києві сидять монахи по 18 пудів ваги, а для чого вони здалися?... Ще в липні 905-го року в рідному селі Тесленка, в Харківцях Лохвицького повіту є якісь гуртки, де щось говорять про соціалізм. Урядник сповіщає станового, що в одного козака села Харківців є якась прокламація яку дав йому Ярема Тесленко (брат письменника). У справах Полтавського губерньського жандармського управління знайшов В. Щепот'єв і посвідку волосного писаря про Тесленка. Писар «був у садку в Архипа Тесленка. Прийшов сюди селянин, що вернувся з заробітків і розказав про забастовки робітників. Прийшов вчитель, розказав, що: «В г. Лохвице много социалистов, издают свои прокламации, книжки и журналы» і до цього додав: «нам надо составить кружок демократов, быть яркими защитниками революционеров, у нас в Харьковцах, наверное наберется человек 30». Цікаво писар закінчує: «К этому до-

бавляю, что Архип Тесленко в первых числах июня ездил в Киев на богомолье и с того времени начали появляться в Харьковцах прокламации». 25-го жовтня 905-го року було заарештовано в Харківцях 14 селян, що про їх пан ісправник писав: «В Харьковцах Лохвицкой волости организовалась шайка, которая своими действиями: грабежами, кражами, насильями над личностями и имуществом и самоуправлениями навела страх и ужас на мирных жителей этого села». В числі тих 14 був і Архип Тесленко. 2 роки перебував він у Вологодщині, етапом вертав додому і присудом куркулів отих пак «мирних жителей» опинився ще на два роки у В'ятській губернії. Що в Тесленка був у Лохвиці гурток про це є натяки і в його дописі до Київської «Ради». Багатирі теж були організовані і доносили, й нахвалялися: «Он вони в бога не вірують, он вони ходять один до одного, збираються». Звуть їх «демократами». Вони—це «голова, що стала мати голос у обществі».

От один з їх, з голови тієї і зробився письменником Архипом Тесленком!

І списав Тесленко усі їхні пригоди. Звичайно, коли поля пів десятини («Страчена життя»), то можна тільки журно читатися: «Як воно, як ото чоловік—хазяїн?». («За пашпортом») і ото вони—по паймах. З дитинства ще... Коли чим панові не догодив—доконає, бо з села не втічеш: пашпорта не дадуть. З 13 літ у паймах і хуторяночка Маринка, а школяр Миколка так той до старця в поведаторі (замість вимріяної «хторокласної») прицілівся.

Одноманітна, пудильська «тематика», вбога, немудра «сюжетика» цього письменника. Десятькі, сотенькі в'ядники-хабарники, станові й земські—ліберали, що пропонують:

А. ТЕСЛЕНКО.

„Истинно русский человек“.

Тсвариш. селян. Присяжую.

Спека страшенна була у полудень раз. Вітру як не було. У городі на майдані тоді, як у пеклі було. Майдан увесь камінцями вимощений, так з тих камінців так і паше. Та ще доти кругом величезні, кам'яні. Та ще ота конка, звозчики бігають через майдан, та одно дзелень-дзелень, гу-гу-гу, торх-торх. Галас такий. Та ще торговці оті з крамничок базарних: «чіво, што, пожалуйте!» Засмалцовані, пухлі. Курява, вонь з заводу таке... Тополька одна під пішоходом стирчала, та й та і листичко звішала, як варена була.

Заробітчани, що пеклись посеред майдану були такі страдні, сухі, чорні, носи полуплеї. Дівчатонька були такі гарнесенькі, чорнобровенькі, соромливенькі, а на таке попереводились.

Очинята карі позападали і такі каламутні поробились, губоньки рожевенькі посмагли, роздimalись, бровенята шовкові пилом поприпадали. Тільки й того що стьожечки в кісничках, як калинонька в садочках кинутих, жевріли.

— От боже мій—каже одна чорнобровенька, схилиючись на купку з торбинок.— Місяць жду вже... грошей нема...

Ковтонула слипку так важко, тай личко скривила своє круглеське. Чоловічок один у шапці драгій сидить на свиті, пехнюється, та й собі:

— На Одесу би ще... грошей же чорт-ма. Замовкли, тай мовчать усі, ждуть.

Ось підїзжа до їх пан один двойкою коней, як змії, у піджаці жовтому, під зонтиком. Здоровенний. В'язи аж через комір йому. Голова спичкою, живіт жалуктом. Устає та так крекче. Заробітчани—паймать, паймать, зашепотіли. Схоплюються, обступают. Його. Єврейчик один, молоденький, у брилику, ціпочка, їде поз їх, зупинивсь, дивиться. Пан виїхав хусточку. Помахав, помавав перед пикою, що мов барило сиділа у його, утира, шню нижче опустив, а далі так хрипко, та товсто:

— Гм! А що ви не забастовщики?

— Ні, барин, паймасмоє!—обізвались до його.

— Добре діло, хвалю,—хай їм.

Потім пан поліз у кешеню. Витяг окуляри звідтіль у золотих рямцях, витер хусточкою їх, надів повагом і водить барилом по всіх. Поводив, далі кив пальцем поза нарід.

— А ну, сюда, каже, ти!

Розступаються люди. Вилазить парубок. Свита на опашки в його, шапка на бакир, руки назад, високий, кремезний. Вуси наче в Бульби Тараса. Очі позатягало йому, а він ще... таким козиром дивиться. Пан наморщив чоло, гикнув далі:

— Ну, хлопче, поїдем зо мною!

Парубок кашлянув.

— А до якої-ж роботи? питає

Пан зажмурих очі, що так і обросли йому салом, повів носом:

— Та там пуста, каже, на хутір мені... до коней... Ну, та, не без того: може який раз і косою потягнеш. Пуста, лежня одно слово—тай рукою махнув. Парубок схитнув головою:

— Ну, каже, що лежню знаєм ми. Ну, та нічого. Що за місяць дасте?

— Що-ж тобі? Пан зміряв очима парубка. Що-ж тобі? каже. У мене служить коло пауга рублів... рублів по чотири з половиною.

Парубок—ну, хай же й служить! Та й став боком до його. Пан витріщив очі:—що невгодно!—здивувався. Парубок так гостро подививсь на його, далі:

— А що ж ви на сміх дасте! Коло ваших работ самої одежі на чотири пожую.

Пан наморщив ніс, розвів руками.

— Не р-розумію, каже до чого тепер парод ростравився... Ох-хо-хо! Сам собі—крамола все.

Єврейчик, що слухав пана з-за спин, осміхнувся. Пан помовчав, та знов до парубка.

— Ну, невгодно? Парубок нічого йому.

Пан підняв брови кошлаті:

— А я так думаю, що це ціна ще й велика, каже. То тільки мій прикащик дурний, за таку ціну наймав, а це вже я сам... я ні. Я-а.

Пан посварився пальцем:

— З крамолою треба боротися.

Єврейчик зареготав. Пан узявся в парубка очима, дивиться, ніби питає, чи зликався парубок пальця його. Далі виїхав часи зо-

«потерпіть», бо бач «Дума» лихові зарадить і «радоші» злиднів селянських у марних надіях на туго «Думу». Діти цих злиднів, що завчасно «одживають», діти, що в їхньому житті роллю невимовної долі відіграють звичайнісінькі... чоботи! Виховують їх—на прохачів («Наука»).

Попи, ченці, монастирі й церкви вишкіряються чи не з кожної картки Тесленкової. Остання копія селянська загарйована їде в попівські кешені («Син і інші»).

Темні, загулюкані, запоморочені, обдерті, голодні сунуть лавою з сел у монастирі на прощу вимолювати кращої долі, а їх там до решти обдирають ще й знущаються по тих «страшних» та пічлижках, а в церквах їде патаскують погромними промовами проти соціалістів—безбожників, що бач, зазіхають на чуже добро («Любов до ближнього»).

Багатирі, дукарі на кшталт благочестивого куркуля Чвири, що його сам батюшка в церкві вихваляє—знущаються з голови: «заплати так продам, а ні то хай погине воно в мене». Вони радіють, коли гине замучений тюрмами злидар («Поганий до ями»), вони лякають матерів, що синів їхніх «закували... ростріляли...» («Немає матусі»), отих самих, що їх самі завдали ці багаті на засланні «Общеским приговором». Ці що «позахонлювали» землі, позакірали все... ніде і худобини попаси чоловікові бідному: з'оріють он толоку вони, відгороджуються. Вони прохають станового: «бунтувався, ваше благородіє, пожити землю нашу хотів... заберіть його, будь ваша милість». От що робить на селі тая дукарня (навіть словник у Тесленка нагадує часом прокламації тодішні: слово дукарі є у відозві спілки до «Селян хліборобів»). Як арештовано Андрія

Луценка, впаваю йому: «главарь шайки анархистов-террористов».

То багаті радіють: «повісять, повісять... А темні батьки й собі: «дочитавсь!», «демократ, забастовщик» визвіряється Глива куркуль...

Етапи, тюрми, заслання—оце природний фінал страйкового руху 905-го року. Багатирі вистежують краще поліції перших діячів страйку. Багаті «накидають очима» («Поганий до ями»). Бувший вчитель, що опинився на дні, розповідає як намовляв до страйку батрацтво в економії «полекало їм і харчі і ціна» («Да здравствует небытие»). Скільки тоді «попошло» в Сибіряку по пересілках, скільки попошло їх «божних коронок!» («Немає матусі»). Навіть ченці прощам етапом загрожують, як хто заживеться («Да здравствует небытие»). Славетна «Бутирка» занатована від Тесленка в українській літературі.

Особливий психічний стан утворювала тая «неблагонадійність» і особливий тип людей («Прощай життя»). «Посмакувавши життя» в тюрмі вишпівши на химерну волю з туберкульозом («Не має матусі»), ці люде новолі гинуть зацьковані оточенням, часом зражені колишніми приятелями, як той вчитель, що організував селянські страйки.

«Дно» виховує теж особливу породу людей. Воно «виховало» чесного парубка Омелюка може теж на такого саме «слюкаря» як і ті, що серед їх опинилися в тюрмі і він уже «мріє»: «Коли б на волю, добуду лів... чи то пак шпалер, перо (пів) і у... гаді!»...

В 905-му році засновано «союз русского народа».

Через рік він уже був цілком побутовим з'явищем і от Тесленко в червні 906-го року пише оповіданнячко «Истинно

русский человек», де показано як антисемітизм пани ширять серед темних селян. Не дарма і своє оповіданнячко присвятив Тесленко селянству.

Інтелігенція в Тесленка є різна.

Учитель Троянда їде на заслання де стає «свідомим» українцем. (Свого часу саме ці, перейняті націоналізмом, твори Тесленка вважалося «особливо інтересними»—«На чужині» де автор цікавими паралелями малює картини далекої суворості і чужої пізності і рідної милої України». —Так писав «Книгар» у червні 919-го року № 22). Учитель Яків Петрович хоче «Сиді хоч невеликий після себе зоставить». Він читає селянам Грінченка (Теж, можна сказати...) й Глібова. Селяне, звісно, радіють: «Ще по нашому». Та приїздить інтелігент іншого кшталту; «наблюдатель уездный» — батюшка і пише в книжці «посетительской»: «ученики заражены свободомыслием и сепаратизмом».

І вчитель Яків Петрович, що передплачує легальну цілком «Рад» (Орган українських кадетів) боїться, що на його донесуть: «українофіл, революціонер!» ламає руки і голосить: «що робити, що робити?».

А от учителька Марина Петровна, так ця приятельє з таким теж інтелігентом сільським як псаломщик Прокіп Остапович («Прощай життя») це люді з тих, що смертельно бояться «неблагонадійних» — обминають їх, щоб не скомпроментувати себе. Або ще медичка Люся та її брат студент і батьки — панки, ці нічого не хотять мати спільного з Оленкою — селянською дівчиною, що самотужки вивчилася на вчительку та не може дістати посади без цієї протекції.

— Та невже це така інтелігенція, — думає Оленка дивлячись на панів, — такі люде освічені... високомірні, байдужі... Чого я пі-

зоті, подививсь, потім хусточку вишпав, помахав та знов:

— Ну, то як, — питає — їдем?

Парубок знов нічого йому. Пан брови насунив: — Чого ти, каже, упертий такий? — Помовчав, да й ляп-ляп по плечі парубка рукою, мов подушечкою ситою такою. — Гм!... каже:

— А мов би й хлопчика нічого, при здоров'ї... Гм. Як тебе звуть? Га—зазирає в очі йому. Парубок осміхнувся... Василем—буркнув йому.

— Гм. Звуть гарно. Гм... моз-би й робітник... добрий.

— Ну то-ж ціну давайте добру, осміхасться Василь. А то не звикли оце: коли б вам... Пан долоно перед Василем... Тш-ш! Де ти навчився грубіянить. Василь пестерволив: — та що ж я правди не вільний сказати?

Пан витрищив очі на нього, та задки-задки од Василя. Далі так схвилювано.

— Г-гляди... Ти щось зовсім вільно перед мною. Ач, і шапка на бакир і ногу одетавив.

Тут єврейчик аж затрясся увесь, побілів, став на вспинячки та: — а скажіть, будьто ласкаві, пане, що ви за людина? Чи ви другого бога, чи другої землі, що чоловік такий же, як і ви не має волі балакати перед вами, шукати правди, держати себе, тоді як ви його кривдите, ні за що вважаєте?

Дивиться пан, очі як не вискочать йому, барилом то сюди, то туди водить, засіп: подививсь через голови хижо так, эле: — ти,

ви—на єврейчика—ви... яке ваше діло! захрипів.

— А таке діло—єврейчик йому, раз чоловік, то я повинен оступитися за чоловіка, допомогти йому, коли зневажають, глумляться з його. У єврейчика, дріжав голос, а очі так іскоркою горять.

— Товариші. Селяне! скрикнув єврейчик, махнувши брилком—бачте з тебе салом обростає, таке чинить, як з твариною поводитися і ти мовчи.

— Тобі рот затуляють, нема волі...

— Бо воля виявить кривду, знайде правду, бояться, бояться волі вони!

— Нехай держать у кайданах—все-ж порвуться вони. Нехай запаане воля!

— А так, так, нехай воля, воля!

Кричать заробітчано. Єврейчик вклонився їм і пішов. Пан стоїть мов громом прибитий. Роззявив рот: тільки дивиться. Василь сміється.

— А що, каже, пане. Чи вільно перед тобою?

Пан заскрипів зубами, далі так плаксиво:

— Люде добрі! Що то він мені? На ти мене. Василь йому: — Чим ми хуже тебе? Пан скривився, кива головою, мов, коняка.

— Боже мій—хрипить. Он уже до чого жиди довели. Вже й бога немає. До мене рівняються... До поміщика до Хаткова, до владільця двох хуторів. До купця владільця трьох магазинів... до мене мужлан плюгавий! Ах ти, Господи! он уже до чого.

Хачков хусточку до очей.

— Пропала Росія, чиста пропала.

У Хаткова слюзи заблищали на виду.

Люде аж качаються та реготять.

Пан: — смійтесь, смійтесь! — жидів слухайте!..

Василь: — Що ти жидами нас!

— Хіба нам і самим повилазило...

— Не бачимо. Добре бачимо, що істи в нас нічого. Нічого буде, стій.

Ось Дума, волю, землю матиму—сміється Василь. У пана підборіддя застряслось. Сам, як крейда білий зробивсь, зуби зціпів.

— А-а, загарчав—землю! Землі тобі! А... Дума! Ота ще Дума! Пан аж кулак зігнув.

Один чоловічок невеличкий, замучений.

— Ну, а що ж нам, барин, робить, певже ж пропадуть уже?

Пан помовчав далі:

— Думу, жидів отако-о, отако-о.

Сіпа кулаком, на шматки, на шматки, та посипів, запінився, заскрипотів, та й повернув до фаетона. Став на ступінь однією ногою, стоїть, далі:

— Боже мій! Земля, воля комусь—та в груди себе кулаком.

— А боже мій-же! Долоно до лоба, лікоть на билце, дума щось, потім:

— Люде добрі! Почав так жалібно.

— Чого ви жидам, думі потураєте? Мені жаль вас... Хочете землі, волі боже мій!... Однаковож землю й волю жидам Дума віддасть.

— Он уже Дума по 4 десятині на хрещену душу рішиза.

— Підкупили жиди. На хрещену душу великі гроші дали... Он що, браття, пропала Росія—пан скривився.

— Проп-а-да! веде далі:

шла сюди.. А повітря так воняє панам.— («Страчене життя»). І тут іще інший тип: Кар'єрович Грищенко, той що цілує в руку отця Полієвита і дістає таку посаду.

— Цуцик ти, цуцик, думає Оленка.

Інтелегенція як і селянство на різні табори повололася. Сама Оленка вже од гіллі селянської одірвалася, тяжко її бачити гризною матері своєї Палажки з сусідкою Оришкою і Оленка гине не знайшовши собі виходу до справжнього життя.

Гинуть вони всі, Тесленківські герої, гинуть засмоктані багном, зацьковані, закатовані, фізично, а часом і морально знищені. Знов в українській літературі заговорила справжня селянська стихія од самісного грунту з прикорми селянського життя. І не дарма так багато в його з Шевченка ремінісценцій.

— Нема в мене... дому... у наймах родивсь, у наймах ріс, у наймах... батько й мати померли.

— Вечір. За садком підбивається місяць, соловейко шебече на калині. Хрущі по-між деревами літають, гудуть...

— Скочив Омелько на пари у вікно прислухаться давай «Садок вишневий коло хати»... співають десь там між хатками...

— Ех, чується Омелько—«вишневий»... «коло хати»...

— Ти слухай, почулось з надвору, морда рештанська, чиво у окна? Стрелять булу!

Тесленко дійсно відновлює справжню шевченківську традицію в нових умовах селянського життя: батрацьких, незаможницьких, середняцьких. Така ж органічна і не нависть у нього до всякого панства. Тут має він свої, своєрідні словечка, вирази:

— У, пикі!

Нічого немає в нього од інших пись-

менників. Решта—своє. Може здатися, що в Тесленка є щось од Квітки, Марка Вовчка.. В отих етнографічних описах, в присолуджонному, часом, стилі. Адже ж скрізь у його тая ласкавість: і в портреті і в красиді і навіть в химерному, суро-тесленківському «інтер'єрі».

«Такий школярчик гарнесенький був: сумирненський, соромливенький, млявенький, як дівчина. Та ще ж такий чорнобривенький, білолиценький, носок невеличкий, щічки кругленькі, ще й чубок кучерями...»

«Вигін за садком зразу, високий, крутий. Тут і там по ньому коні пасуться, теллята щипають травичку, витряки стоять, а внизу село лежить таке кучеряве. Кучері топольові, срібненські, підіймаються вгору... А церква—наче віронька в небі, сяє—сяє в гушавині...»

«Чудовий пічліг. Стелі в йому головою не думай достати, хіба навспинячки станеш. Стеля свисенька, стіни буресенькі в йому. На стінах пушок росте, джуралця пробігають, кашпучки по куточках висять. Вікна покращені: рямця зеленою краскою, шибки сірою і такі круглесенькі, земелька так зазирає в них. Чудовий пічліг».

Останній уривок розкриває таємницю «ідилічності» тесленкових описів, їхньої піби-то солоденької сентиментальності. Це—страшний сарказм! В оцих усіх ідилічних описах краси життєвої діявольську поховано думку вішальника, що знає цій усій красі її справжню ціну.

Книгу життя читав Тесленко на свій власний спосіб. Так і записав. У нього своя філософія.

— І перш ніж нітяться так, зітхатъ, турбуватъся. щоб житъ, спитатъ треба себе, що таке життя.

Вломив другий шматок хліба Петро.

— А той... а люде-ж живуть?

— Е—махнув семинарист рукою. Про-

йшовсь по хаті, далі: так і скот-же живе, свині...

Цю філософію своїх героїв Тесленко угруптовує і узагальнює, типізує: «карі оченята», «квіточки рожевенькі»—є одна з антитез, що ними він орудує. Цьому протиставлює:

— Так багато самогубств тепер. Підеш коли в читальню в Коронів Яр,—самі самогубства в газетах. А як би й справді гарно вмерти, вмерти, як оце садки зацвітуть, соловейко зашебече»...

Навмисне вмерти саме коли ото: садки, соловейки!...

Символічно зв'язує Тесленко цю свою філософію з наслідками 5-го року: настроєм суспільним після перемоги царату й буряним реакції. Кожний такий символ його є зв'язок (картинне зображення) з тим на що налякає письменник повсякчас. Символ справжній зроджується, щоб висловити щось невимовне, неясну ідею, настрій. Це більше ніж проста асоціація. З Тесленка не реаліст, не простий спостерігач, а символіст—мисленник.

Не міг він пережити загибелі революції.

Дотяг до 911-го року, ховав їх усіх, ховав її, матусю свою, ховав революцію і піла його творчість то є чистий трагізм. Основа трагедії: жах і жалъ. Ось джерела тесленкового способу писання: жалъ до всього, що тине в житті, що неминує має загинути, якесь предсмертне тоскне лобування з життя. Останній прощальний люблячий погляд на нього. Жах перед пією неминучістю, одстолий, повсякчасний жах, що з їм ніколи не розлучається письменник.

Це глибоко синкретичний талант. В Тесленка драматизм, епос, ліризм спосно органічно і хоч переважає ліризм, але не особливий, щиро селянський ліризм, первісний,

— Посядуть жиди хрещених людей, закріпостять людей християнських.

— Он уже шабашувати будем, по жидівському вірувати будемо. Дума рішила: поділі не буде. Ой-ой-ой, що-ж то воно буде, ой, що-ж воно буде?

Між людьми регіт такий. А Василь хита головою та:—І кого загуманюєш?

— Стільки жидів, щоб вони посіли нас силу таку, війсьکو таке?

— Та ще по 4 десятини на пехрещену душу! Кому ти брешеш... Я-ж сам у газеті бачив, що земля тільки тим буде, хто її своїми руками оброблятиме. А жид багато не обробля! А оброблятиме, хай обробля.

І він чоловік, як і ми, жить хоче.—Пан тільки то побіліс, то почервоніс, та очима блись на Василя, потім:

— Мужлан, мужицкога—сичить через голову—так і ти хочеш, щоб жид пархатий та зб мною християнином рівний був!

Василь йому:—так от коли ти християнин, то й тим більше з тобою всякий чоловік і повинен рівним бути. Християнське вчення цьому-ж і учить. Про це в школі вчив: нема ні єліна, ні іудей—каже святе писмо. Усі рівні—усі люде:

— Собака—пан йому, твоє й серце не болить. За невірющого руку держати!

— Я за правду святу. А до віри нам діла нема. Бог на те є... Буде що ти і віруєш і ось до бовства призводиш, на людей невірних паньковуєш. Знаємо: у віщо ви віру повертаєте. Вам тільки віра, щоб кешені ґруччини набивать. Василь махнув рукою й димопивсь.

Один чоловік у браді закурює люльку ть-

годі вже тобі, пане, варнякати отут, бо не на тих наскочив.

Пан:—так люде добрі. Як-же можна, щоб усі рівні були. Ну хоч і про жидів скажу... у мене тут магазин з крамом, поруч жидівські і от вони, пархи погані, уже й те... і те руському купцеві...

—Що, ціпу збивають? підхопив Василь.

— Ото-й спасибі їм, а то б ви, за гниль шкури драли з нас.

—А нечиста сила, с-сатана—заскріпотів зубами пан.

Люде знов зареготіли.

— Мабуть вже, пане ото бери ноги на плечі, та гайда, бо ще отут зв'яжуть тебе—сміються.

— Люде добрі! Хрипить, як немазане колесо, кому ви віруєте—

— Кого ви слухаєте? Чому ви мене, я ж не лиха вам, я ж свій чоловік. Я ж руський «істино-руський». Я ж Росію люблю, щиро люблю, ми істиноруські Росію спасаємо од ворога внутрішнього, отечество од жидів пархатих, демократів, соціалістів поганих. Пан утира слюзи.

— Боже мій! Усе істиноруське, усе дідівське, батьківське, та отакі голодранці, логанці, безділяники такі до гори ногами перевертають. Люде добрі! Спасайте Росію. Як раніш гарно було... Спасайте! Заревів неначе ведмідь пан ще й кулаком потряс.

Василь хита головою, та: ну, тепер узнав, кого звуть чорносотенцем:

— Чорносотенцю ти, чорносотенцю. Так би уже сказав прямо, що, мов, ми, істино-руські усіма своїми чорними, лихими силами

руському» салом обростать з вас «мужланів».

— Мов, жид! приснув пан. Жидюга!

— Підкупили жиди! А скажи, чи хоч з сотню дали?

— Ха-ха-ха! Зареготів Василь до демократів, Думу підкупили жиди, а це вже й мене! ха-ха-ха!

А хтось з гуртку:—так такою правдою і живеш ти пане.

— Та геть його звідділя! Крикнули.

— Тью! ля-ля!—Підхопили.

Пан побілів, та й на фаєтон не сяде ніяк, тошнїється, та:—ой, боже мій!

О, істино-руські! О казаки, поліція! Якось таки вмоєтився.

— Поганай!—кричить на кучера.

— Розбійники! Забастовщики! Кричить.

Од'їхав далі, обернувся, загрожую кулаком: А-а—хрипить—жиди... «мужлані»! землі, волі! Селяне сміються.

Курявою вітрець заграє. Спека не зменшувалась. З захід сонця сунула хмара, мнякенька, біленька, зубчастенька зразу, а далі повна, важка і як смаль чорна. Блискавка тільки миг-миг сюди й туди.

Гуркотів грім.

11 юнія 1906 року.

Селянин А. Тесленко.

Твір цей написано олівцем дуже дрібно; папер підмочений водою, де які вирази виправлено атраментом—тому розібрати надзвичайно трудно: де які слова через луну...

Від редакції. Друкуємо досі ще не опубліковане оповідання А. Тесленка, передане з Лохвиці П. Стодолею. Оригінал зберігається у нього.

якийсь тисячолітній, піби з тотемної доби йдучий, ліро-епічний зойк людини, що йде навміруще серед загальної руїни, загигелі усього, що було найдорощого. Зойк із тих часів, коли було спосне в єдину суцільність особисте з колективним в оцій примітивній громаді.

— Розвіднялось на дворі. Настав день третій року 910-го похмурий і сумний. Клав і в домовину... в домовину... її, матусю мою...

Тут є, як і скрізь—символ, неусвідомлений натяк. Піше про матусю, а ховає разом з нею і її—революцію.

Підходимо до лейтмотиву творчості Тесленка.

Ось мати, що виражає сина.

— Плачу та хрещу вже хрещу. І мати божа й цариця небесна і час добрий...

— Ой сину, мій сину. Було й кулачками, коліннями... кров і носом і ротом... боже ж мій, боже ж мій!.. І матінко й серленько.

— Самі вигуки! афективна суспільна мова.

— О нащо ж я росла, нащо заміж ішла!..

І матінко і рідна...

— Як зайшли ж мені заншори—і матінко і рідненька!

— А там що раде знать було... усе було роспитує вчителя, усе роспитує і про це і про те...

— Моя дитино! Дай хоч поцілую тебе...

— Так отаке-то мені! Молодий, жить би працювать би...

— Скажи ж тепер мені, матусю моя; чи ще коли молочком годувати будеш нас так? молитви над нами так шепотіти, так піклуватися мною?... хоч через мільйони год?..

— Про-о-ощай життя, раз на завжди!

— І не вироста вишенька над тобою, не заспіває соловейко тобі, не зашепоче верба коло тебе, не одвідає тебе ні матуся ні батько, ні дівчина, ні брат, ні сестра, не залунає рідна мова над тобою, О... заснуть... на завжди...

— Отак. Був багатий, освічений, молодий, нежонатий ще був; жив... неначе в раю на

хуторі в себе... і оце лежить він не дише... життя!

— Грає скрипка—плаче, сміється...—Боже! Хвилюється Тая, які ж згуки небесні! Смерть, нічність і... згуки такі. О, що таке вони? На що вони, коли є смерть, смерть!

— І це зветься життям—думає... І це ми люде, бідні нещасні ми, животієм... Для чого? Не краще б пак там, на кладовищі лежать? А пішло ти к чорту, життя!..

Особливість такого способу писання, ще яскравіша в оціх уривках

— Голошу-ж, голошу... — «Ну, стій-же, думаю, прийдеш ти... вбирайся од мене.

— О, рятуйте ж мене! О, що ж робить мені! о, синочку мій, аж руки бабуса ламала.

— Не доказала, затулилась долонями, так як ридне,

— Боже мій! каже, боже мій!

— Сину мій сину—плаче,—та я ж ждала невісточки... та я ж думала, що ти й сам житимеш, та й ми немічні, за тобою, а ти... Та як же нам і ховати вас навірилося!

— Немає матусі! У глухий темній могилі вона Тиха спокійна лежить... Як же це так? А може вона ще на дворі де? І ось-ось увійде в хату...

— Та моя ж і помішниця! та моя ж і жалібниця—за Марушкою плаче...

— Отак! клопочеться матуся,—який був хлопець: повненький, рум'яненийкий і навіщо звівся.

— І господи й милостивий, визволи, порятуй!...

— Ой страшно, сумно, матусю! Спи... Спи з миром, ненько, рідненька.

— О моя ж дитино, та моя й дочечко-о... Та коли ж і сподіватися тебе... Та з яким же ти зятем і прийдеш до мене...

Голосіння! Скрізь і завжди в Тесленка голосіння. Це—віртуоз голосіння. Це—віртуоз голосіння. З голосіння, зі звичайного селянського голосіння зробив собі Тесленко «літературний засіб», що ним кінчає, а часом і починає свої новели... А може й нема у нього ніяких тих

новел, а одно суцільне оце голосіння селянське за революцією 905-го року? На цій одній струні виводить усі свої твори, робить з цього особливий «жанр», нову пак «літературну форму». Але—це не стилізація, це щирий зойк—єдина смертна, тоска нота бренть з кожної сторінки його писань. Єдиний настрій. Новела «Страчене життя» кінчається описом могили Оленчиної—Тепер батько, мати, сестричка обсадили вічне місце її любисточком, барвіночком, вишеньками, клепочками... Мати голосить—І навіть в'тер голосить. («Любов до ближнього») і притрушує сніжком самогубця. Мотиви голосіння в першій наведеній групі прикладів показують, що Тесленко користувався ними скрізь уже як художнім засобом. Просто він інакше писати не міг.

Тесленкове голосіння, його одчай і туга смертна є витвором часу. І це він сам розумів і підкреслював. Це вилився з селянських грудей погребний зойк, це селянство незможне й батрацтво ховало революцію, свої мрії ховало про краще життя. Ховало—до слухного часу!

Ще в Тесленка цікаве оце вміння використовувати так звані «бічні натяки»: ну от блукає голодний батрак по монастирському дворі, аж тут пазустріч йому чернець годований несе в келію на блюді жареного корона. І все... Або про війну з Японією єсть тільки єдина згадка і то в образі... манчжурської шапки. Ця шапка з'ясовує все.

Як символічна ціла творчість Тесленка і сама страдницька постать його в українській літературі так само символічні і слова його наведені в Щепот'єва («Червоний шлях» року 923 № 1). Тесленко росповідав на допиті про невідомого, що показав йому дві картини: селянина, що топить пожа, і корону, що її розбивають, СЕРП і МОЛОТ і до того додав: «Вот что готовят для богачей и панов»...

Тепер і ці слова для нас бренть як невідоме пророцтво, як заповіт, як гасло од першої революції, гасло, що нині стає самим життям.

В. КОРЯК.

А. Тесленко—драматург.

Досі ми знали Архипа Тесленка лише як талановитого новеліста. Але були в нього спроби й на полі драматургії, про що не згадував досі жодний історик літератури.—Бо матеріали ці ще не опубліковані. Лише В. Щепот'єв (Черв. Шлях № 1, 1923 р.), згодом списав невідомі твори Тесленка, та Ол. Дорошкевич у своїй рецензії на зведену С. Єфремовим збірку новел Тесленкових «З книги життя» указують, що десь на батьківщині письменника ці твори є й треба було б із ними зазнайомитися через Стодолу, одного з перших біографів (книжка «Вінок» на могилу рідного письменника) А. Тесленка.

Цей В. Стодола переказує зміст одної з його Тесленкових—драми «Не стоїть жити» так:

В красуню дівчину Галю, дочку куркуля Бнура закохалися двоє: семинарист, син заштатного вбогого дяка Василь і парубок Грицько, син заможного селянина. Галю співчуває Василеві, що має кінчити семінарію й одружитися з коханою дівчиною, але їх щастя розбиває Грицько. Він за порадою писаря вгвалтує Галю як є напере-

додні від'їзду Василя. Галю згодом робиться матір'ю, не виносить сорому, та й батько виганяє з дому «покритку». З роспачу Галю душить свою дитину, а сама вішається. Писар пише доноса (звичайно на гроші) на Василя до семінарії, обвинувачуючи його в смерті Галі. Василя виганяють з семінарії, визнає про смерть Галі й застрелюється.

На рукопису рукою автора помічено: «Писано весною 1903 року у с. Харківцях, Лохвицького повіту», а на обгортці зшитка: «получив від поліції 18 окт. 1906 року». Таким чином драма «Не стоїть жити» належить до найраніших творів Тесленкових. (Зі своїми першими оповіданнями «За паспорт», «Хуторяночка», «Син» молодий письменник звернувся до С. Єфремова в книгарні «Киевская Старина» року 1904).

Не слід із своїм першим твором А. Тесленка, а відразу надіслав до М. Л. Кропивницького. Той не забарився з відповіддю: Шановний юначе!

Вашу драму треба не виправити, а зовсім переробити. Багато в ній є зайвого, непотрібного й білими нитками шитого, хоча не мало й цінного й за-

уважного. Кінець мені зовсім не подобається, надто мелодраматичний, і на мою думку такий тип, яким ви задумали змалювати семинариста, не повинен би так легко розв'язатись з життям...

Далі йдуть детальніші поради що до окремих типів і загальної інтриги, і зрештою висновок:

... Не хапайтеся прожогом на літературну ниву... над такою твором (sic), як драма, треба працювати довго, треба й передумати не один раз і переробити... Кажу вам одне, що у вас є іскра божа, але не розжовірюйте її насильно, нехай тліє поволі.

Марко Кропивницький був прав. «Не стоїть жити»—невдала мелодрама, писана в сентиментальному тоні. Але цікаво те, що вже в ній ми помічимо основну тему всієї творчості Тесленкової—боротьбу багатіїв з бідарями, з якої переможцями виходять перші й розбитими ті, що мріють про «правду і волю». Через те й «Не стоїть жити».

Затеплена в н'єсі й національна справа. Семінарист мріє про запорожців, називає вечорниці «рідним, святим звичаєм України». З другого боку писар виведений «істинно-

Театр.

Обережно з „новими фазами“.

Тов. Мамонтів в своїй статті «Перед новою фазою» («К. і П.» № 23) поставив перед собою цікаве завдання зробити спробу визначення характерних рис розвитку української театральної культури, приблизно за останні 50 років та накреслення її найближчих чергових завдань.

Що й казати! Завдання не тільки цікаве, але в своїй другій частині більш ніж вчасне й надто важливе. Але розв'язує його т. Мамонтів, на нашу думку, надзвичайно примітивно, в суперечливих виразах, і в наслідок цього враження від статті, при всіх, напевне, намірах автора, — сумбурне, а сама стаття просто шкідлива.

Помінаючи, поки що, цілу низку побічних іхтань, за провідну думку статті вважаємо таке твердження: був час «центротяжкого» напрямку в розвитку укр. театру, що змінився на «центробіжний» і зараз стоїмо перед третьою фазою, що мусить бути синтезом попередніх, а тому... треба організувати (в держмантабі!) український народний театр (побутовий? Автор піби не заперечує, але багатьма фразами себе зраджує) і орієнтуватись на українську драматургію. От тобі й на!.. Так просто, легко і... доволі несподівано т. Мамонтів розв'язує складне питання чергових завдань і шляхом укр. театру. Утворить народний театр і все одно як дитині віспу прищепили!

Це одна, менш важлива половина питання і, не заперечуючи потреби народного укр. театру (про нього нижче) навіть суто побутового, перш ніж визначати театральні шляхи, хоч би тільки на наступний сезон, вважаємо за кінце необхідне умовитись в де-яких принципових питаннях, от того чи іншого розуміння яких і залежить визначення шляхів розвитку нашого

театру. Бо ж коли ми можемо загалом прийняти «теорію» центробіжного і центротяжкого напрямків та їх прийдешнього синтезу, то з тлумаченням цих понять автором статті й з прикладами, що він наводить, погодитись аж ніяк не можна, не кажучи про несподівані висновки, що свідчать тільки про поверховий підхід до справи й викривлене розуміння її.

Автор статті пише: «По 1917 році «європеїзація» як установка на фрак і білі рукавички, цілком дискредитується, а натомість висувається — так би мовити — «москвізація», де-то напрямом на революційний театр Москви».

Далі: «Можна думати, що центробіжна тенденція ще довгий час буде виявлятися в тих чи інших формах, бо ж мусимо «чужому навчатися» і мусимо широко користуватися соціальним досвідом (запозиченням *), щоб набути віками загублений час».

Ще далі: «За такого становлення річей укр. театр не може бути винятком і мусить «європеїзуватися» разом з іншими галузями нашого культурного життя. Зараз цією центробіжною тенденцією наскрізь перейнята наша театральна культура й театральна політика. Ми переносимо на український кім репертуар, методи та форми лівих московських театрів. Європеїзуємось і москвізуємось на всю широчину нашого театрального фронту. І це цілком натурально».

Дозвольте! Що ж тоді розуміти під європеїзацією, москвізацією, соціальним досвідом і т. п., що разом складають «центробіжний» напрямок? Може читачеві це питання здається незрозумілим, бо він не ба-

* Підкреслення всюди наші.

чить в наведених цитатах нічого певного чи суперечливого? Просимо простежити, якого, зовсім недвозначного змісту вони набирають з колючою необхідністю за т. Мамонтовим. Порівнюючи їх з висловленими далі думками, виходить чорним по білому, що «європеїзація» це спочатку — «установка на фрак і білі рукавички», а пізніше естетизм: «москвізація» — перенесення на український кім репертуару, методів і форм лівих московських театрів; ну, а соціальний досвід — просто запозичання. А все разом — «центробіжний» напрямок. І все? Ні, автор рішуче застерігає, що «це зовсім не значить, що укр. театр після доби М. Кропивницького не утворив жодних самобутніх форм». Він дуже високо цінить наприклад творчість Л. Курбаса, як «Царь Едип», «Гайдамаки», «Газ», і вбачає в ній... естетичний етап! Тільки всього? Здорово! Але все разом *testimonium* чого буде?

Коли т. Мамонтів так розуміє перелічені факти (а інакше зрозуміти не можна при самому об'єктивному читанні), свій термін «центробіжність» розшифровує тільки як репродукування (старанно повторюючи, щоб боронити, боже не зрозуміти інакше, допускаючи найбільше «певні варіанти»), заспокоє нас, що «це цілком натурально» і гладить по голові за такі «досягнення», то ми красенсько дякуємо і мусимо спробувати дати своє розуміння цих понять, бо від такого признання червоно не менше ніж від захоплених рецензій де-кого з критиків.

Думаємо, що розуміти ці поняття за т. Мамонтовим і йти за його вказівками, це значить росписатись за минуле у власній творчій немічці, а на майбутнє робити з укр. культури й далі той самий смітник, що ним вона на жаль (в силу відомих обставин) в значній мірі була. Так, в значній мірі, але було не мало, і не лише в галузі театру, і своєї, здорового, самобутнього, тільки не там воно, де його вбачає т. Мамонтів. Дозвольте українській культурі нарешті отри-

руським», що глузує з халів та з їхньої «мужицької, неблагополучної мови». В ній багато русизмів, невірних зворотів, розтягнених лунних речень. Тим часом «іскру божу» помітив у цьому юнацькому першотворі М. Кропивницький не даром. Вона таки жевріє і в цій п'есі, хоч до вистави «Не стоїть жити» і не годиться.

А. Тесленко поставився до щирого й уважливого листа славетного драматурга й артиста з великою повагою. Це видно хоч би з того, що він зберіг його, навіть додавши від себе такий напис: «Получив 18 септября (в четверг) 1903 р. Архип Тесленко». Не дуже після того як знаємо, і «хапався проложом на літературну пиву», хоч роздмухувати свою іскру почав негайно і ще раз спробував трохи пізніше — в 1906 р. свої сили в драматургії, написавши теж ненадруковану, вже далеко кращу, театральнішу і змістовнішу комедію на 4 дії «Патріоти», що для неї нарис «Истинно русский человек» являється ніби ескізом...

Із цією комедією (в переписаному вигляді) довелося мені пещодавно зазнайомитися. Зміст її такий.

Пан Залужний, голова городської управи, хабарник і казнокрад, наймає робітників полагодити пішход коло свого будинку, на що одержує від управи 400 карб. За допомогою Сохатського, управського писаря (тип мі-

стечкового Молчаліна) обдурює він робітників після довгого торгу, даючи їм за працю 200 к., а решту кладучи собі в кишеню. Випадкового подорожнього, свідка торгу, що закликав Залужного «бути чоловіком», він обзиває «жидівським запродавцем», «крамольником» і вигадує способи «вивішати всіх жидів і забастовщиків». В цьому широко допомагає йому його дружина Лена, що безпардонно використовує для своїх особистих послуг управського сторожа Антона (тип, ескізом для якого герой оповідання, що тепер уперше опубліковується «Свій брат») і намагається разом із достойним собі чоловіком уберегти їхнього пайвеного сина, хлопчика Миколу від «шкідливого впливу» простого люду. Залужний хвалиться Лені одержаними хабарами й підраховує їх на особливий записці. В той же час зрікається побільшити мізерну плату Ганні, своїй паймичці, відповідаючи на її домагання: «ти проти закону, проти царя!». Звістка, що на хуторі Залужного селяне не хочуть убирати збіжжя за дванадцятий сніг, спонукує його прискорити заходи проти «жидів, крамольників і забастовщиків», і державної думи, що цій крамолі сприяє. Він еликає в себе збори «істинно руських патріотів», власників драмниць, що хочуть знищити своїх конкурентів-євреїв, м'ясників, булочників прикажчиків титара (очевидно Тесленко побоявся

вивести попу), якихось обірванців і навіть спровоковує робітників, котрі лагодять у нього пішход, кажучи, що «жиди нагрожували його вбити за високу ціну, що він їм дає за працю». Збори складають «всеподданішу телеграму» цареві з проханням розітнати думу й готуються до погрому. Залужний і титар наймають одного з м'ясників дати провокаційний постріл з єврейської сядиби в процесію «істинно-руських», що йтиме до церкви правити молебня, і дають йому револьвер для цього. Становий із козаками, дізнавшись про якісь збори, хочуть їх заарештувати, але побачивши що це «істинно-руські» уходять, обіцяючи всіляку підтримку. Погромники готуються до виступу, але в цей час приходить Петренко, член управи, що знайшов записку Залужного із списком хабарів і обвинувачує його в казнокрадстві. Зчиняється галас, лайка, і всі «істинно-руські» перехрестними обвинуваченнями викривають мерзотні справи один про одного. У робітників одкриваються очі й вони, замість йти «бити жидів», натовплюються бити Залужного. Завіса.

Як бачимо А. Тесленко змалював у цій п'есі досить живу й правдиву картину з подій 1905 р. Головного героя — «патріота» Залужного та його родину він списав з дійсної особи — нотаря Кисловського, що в нього служив був за писарчука. Так само і в інших

мати від шановної критики «вид на жителство» на правах самостійного творчого осередку, що за одні роки революції довів фактами у всіх галузях свого мистецького й культурного життя, що він здатний вкласти в скрабину культурних надбань людства й свою самобутню частину без двозначного й брехливого розуміння цих слів. Бо ж вся справа в тому, що розуміти під «європеїзацією», «москвізацією», соціальним досвідом — «центробіжний напрямок?».

Щоб не робити далеких екскурсів назад, линаємо т. Мамонтову для його власного ужитку думку, що «європеїзацію» в роботі укр. театру до 1917 року (ми б додали й пізніше — в роботі «Молодого Театру», де цей момент як раз найбільш виявився) можна розуміти тільки як установку на фрак і білі рукавички. Він, тільки що згадавши, якось одразу й забуває, що поруч з зовнішніми ознаками приєднання до європейської культури тут вперше дійсно ґрунтовно й глибоко визначались шляхи до культурних і мистецьких надбань цілого людства й зазвучали цілком виразно соціальні мотиви.

Переходимо до «естетичних» етапів укр. театру, що в них за т. Мамонтовим виявились перші прояви «москвізації».

Коли ще можна причепити ярлик естетства до «Наря Єліна» — в інтерпретації якого найбільше позначився момент стилізаційний, характерний для тої доби розвитку укр. театру, то відносно «Гайдамаків» і «Газу» це звучить явним нонсенсом. Беремо на себе сміливість стверджувати, що величезне значіння «Гайдамаків», як етапу в розвитку укр. театру (а це був етап) полягає не лише в формальних досягненнях, що хай буде відомо шановному авторові, дуже далекі від естетства, — а також і, може перш за все, в тому, що «Гайдамаки» — це початок укр. революційного театру; перша соціальна п'єса, де виявлена трагедія поневолення мас; це перше на Україні сценічне втілення революційної боротьби, а що це так, найкраще могли б підтвердити ті ма-

троси загону окремого призначення, що на виставі «Гайдамаків» в Умані, під час епізоду повстання вибігли з револьверами на сцену, прийнявши безпосередню участь в дійстві. Хороше естетство!

Так само наївно вбачати в формальному боці роботи над «Газом» виключно естетську рафінованість і не додивитись, що це новий етап (так, так — етап!) в методах побудовання сценічного дійства, винайдення нових законів (іменно — нових законів!) організації маси на сцені і, саме головне, застосування у всю широчінь на практиці театру певного принципу, що в «Березолі» має робоче одрединення «перетворення», культивується й поглиблюється в його теорії й практиці і досі і без чого ніяке мистецтво не має права зватися таким. (Где нет преображения, там нет искусства. — Готен. — Це для тих, хто любить європейські авторитети). Як бачимо, це «соціальний досвід» трохи іншого гатунку, ніж це розуміє т. Мамонтов.

Покінчивши з формальним боком, нагадаємо, що «Газ» при всій його непевній ідеології у автора, перш за все являв соціальною п'єсою і цей мотив в інтерпретації постановщика проведений з найбільшою гостротою. А що до моменту «москвізації» в цих «естетичних» етапах, то пора б вже нашим театральним історикам і критикам довідатись, що «Гайдамаки» були показані в 1920 р., коли московські театри ще не демонстрували своєї праці, а «Газ» на провєні 23 року, і тільки після цього український театр вперше познайомився з московською революційною культурою, а доти у великому разі не мав зв'язків з Москвою не тільки особистих, а навіть і через мистецьку пресу. Це так, між іншим.

Звичайно, не важко для укр. театру хто перший сказав «А», і коли приходиться про це згадувати, то тільки тому, що на жаль, і досі ще для дуже багатьох тільки точне встановлення пріоритету являється єдиним доказом самостійної творчості.

свій перший драматичний твір. Тепер ми вже знаємо його, та ще й на додаток незгадану досі під другу п'єсу «Патріоти» з оповіданнями «Свій брат» і «Істинно-руський человек», що тематично тісно зв'язані з нею і показують як авторова думка настійливо працювала коло цієї теми.

Державне видавництво України готує до видання нову збірку Тесленкових творів, куди ввійдуть усі ці новознайдені п'єси й оповідання. Лишаються поки що невідомі (згідно того ж опису): «Мое погупление в школу», «Маруся», і «Ночь на Ивана Купала в с. Харьковцах» та ще якийсь «Отрывок из утраченного рассказа, писаного в июле 1902 г. в с. Харьковцах» — очевидно найперші твори Тесленкові, писані ще руською мовою двадцятилітнім юнаком. Вони, очевидно, для загальної характеристики письменника багато додати не могли б. Але що вдалося тепер відшукати, особливо зокреда «Патріоти», показує ще раз скільки правдивий вислів «страшене життя», що його вживають біографи (цієї замордованої царським режимом письменницької постаті і «як стоїло жити» Архипові Тесленку.

С. ПИЛИПЕНКО.

Ми приймаємо «центробіжність» у всіх напрямках (не тільки на захід і на північ), але розуміємо під нею соціальний досвід в його справжньому значінні, як ґрунтовне ознайомлення з чужою культурою у всіх її проявах, щоб самому мати право називатись культурною, здатною творити, людиною, а не щоб рабськи копіювати на своєму ґрунті зовнішні примети ріжних течій напрямків та «ізмів». Ті, що пошукуються, хто перший сказав «А», нехай згадають відомий факт, що коли разом зі знищенням фронтів, мистці і вчені всіх країн змогли обмінятися досягненнями, то здивувались, побачивши, що скрізь робилось по суті те саме. Приходиться нагадати ще одну абеткову істину, що культура двигається вперед не винаходами окремих голів, а винаходи зроджуються в цих головах під впливом певних соціально-економічних умов, що зрештою в світовому масштабі (не любить т. Мамонтов цього виразу) однакові для всіх, так само й для СРСР з тою ріжницею, що переможна соціальна революція, запліднивши наші змагання за культуру, дає нам змогу вести перед в напрямку до створення майбутньої пролетарської. Ці факти треба було б добре запам'ятати так несвідомим «гробокотателям» нашої молоді культури, а також і тим її «ура-патріотам», що і досі на всякий заклик вчитися на надбаннях минулої культури, особливо західної, мають одну відповідь: «гниле, буржуазне мистецтво».

Ми б не підкреслювали так хибності думок т. Мамонтова, коли б це було одиноким явищем. На жаль зустрічаємось з ними інколи і в рецензіях, критиці, на диспутах. Так твориться суєтільна думка про досягнення не лише в одній галузі мистецтва, а й цілої культури. Звичайно, що може бути доброго з Назарету? Несвідомо провадиться й далі руйнівницька робота; виціплюється в свідомість широкого споживача культурних цінностей (що в їх оцінці завжди живе думкою преси) переконавання у власному творчому безсиллю. Віками вихована рабська звичка!

Маємо надію, що все сказане вяснить, чому ми так відірешуємось від признань т. Мамонтова і в чому вбачаємо шкідливість його характеристик і узагальнень. Думаємо також, що стало ясно, чому ми зведемо несподіваними його пропозиції-орієнтації на укр. драматургію і утворення театру національних форм (в держмаштабі), як антитезу до форм інтернаціональних. Просто ці висновки нічим не зв'язані з попередніми думками, ні в якій мірі не вибігають з них і тільки при такому тлумаченні європеїзації, як у т. Мамонтова, театр суто національних форм може дати все, чого зараз бракує т. Мамонтову і «іже з ним». Але не більше.

З якого боку не підходити до справи організації укр. народного театру, — все одно: наявність мистецьких сил, що могли б в цьому працювати і низка попередніх спроб за ці роки переконують нас, що цей театр не тільки не здатний поки що на ідеологічну та формальну революцію, але й ледви чи зможе задовольнитись вповні художніми вигодами сьогоденного вибагливого глядача. Хороше бажання т. Мамонтова, щоб в цьому театрі культивувалась українська театральна самобутність в її нових, витончених формах, — поки що нездійсненне. Сили, що є до праці в цьому театрі, можуть створити або суто побутовий театр (добре коли з новим революційним репертуаром), або реставрувати нашу класику.

персонах комедії можна вбачати дійсних тогочасних лохвичан.

Уся комедія насичена гнівливим протестом проти соціальної несправди, проти панування «патріотів», здириків, хабарників, безсоромних душителей робітників і селян. Як ілюстративна картина містечкового життя 1905—6 р.р. «Патріоти» досить показна й навіть придатна до вистави в деякій театральній обробці й тепер. Дія розвивається послідовно, не гублячи оснóвної теми й оживлюючись уводними епізодами, як от з Антоном, Чапкою і т. ін.

Діалоги іноді трохи розтягнуті, але загальною досить живі. Мова — мова «макароничка» з навмисно введеними русизмами: в рукопису часто закреслене українське слово й поставлене руське, що більш пасує до говірки «істинно-руських патріотів» з українського тогочасного містечка.

У згаданому на початку списку невідомих творів А. Тесленка, знайденому В. Щепот'євим у жандармському полтавському архіві, «Патріотів» немає — список цей складений 5-го січня 1905 р., а рукописи за цим списком були взяті в Тесленка приставом 21 липня 1905 р. 18-го жовтня 1906 р. автор одержав ці рукописи знов. Серед них двічі перторюється драма «Не стоїть жити». Очевидно, Тесленко, не так уже «прожогом» сіпався в літературу, а не раз переробляв цей

Що до суто побутового театру, дозволимо собі лише навести де-які думки про обмежені можливості всякого побутового мистецтва, що перед всім є милування з побуту і відповідає статистиці, а не динаміці суспільного життя. Навряд чи вже наспів для цього час. Побутове мистецтво завжди пасивно відображає. Будувати ж в мистецтві—це значить давати не фотографію дійсності, а максимум типової виразності й класової оцінки. Ясно, що таких вимог до укр. народного театру в його теперішньому стані ставити не можна. Коли є потреба в його існуванні, яку вважаємо за здоровий прояв вимагання до дальшого творення своєї національної культури, то є для цього кращі шляхи, ніж, відновлюючи «Гайзю», «Суету» та інші перлини побутовщини, задовольняти вчорашні смаки вишиваних громадян. Даремне, на нашу думку, т. Мамонтів гадає, що «недоцільна і навіть абсурдна реставрація минулих форм укр. театру». Думаємо навпаки, що якраз сумнівна реставрація укр. театральної класики, маючи на увазі цілу низку старих майстрів на чолі з Садовським та Саксаганським, могла б відіграти не аби яку роль в ділі будівництва нової театральної культури, як певний, хоча б музейний, хороший зразок. (Про це нам доводилось писати на сторінках «Пролет. Права» ц. р.). Це театрові по силах, це вповні виправдує, за сьогоднішніх обставин, його існування, а коли знайдуться в театрі свіжі сучасні люди, що відкрили б йому революційні перспективи, тоді покажеться чи потрібний він в державному масштабі. Зараз такий людей в побутовому театрі не знаходимо. Дуже будемо раді, коли помиляємось.

Що кілька слів про укр. критику (взагалі та орієнтацію на укр. драматургію. Даремне в цьому принциповому питанні т. Мамонтів напався на одного т. Меженка. Врачу оділися сам! Взагалі ж питання нашої критики стільки важливе і дійсно в такому важкому етапі, що тут не можна торкатись окремих осіб, а треба широкого принципового підходу. Поставити це питання на дискусію чи знайти інший спосіб розв'язання—це діло найперше самих т.т. критиків та рецензентів. Давно час!

Що до орієнтації на укр. драматургію, то перш за все т. Мамонтів не правий, коли

закидає укр. театрам цілковите занедбання її. На кону «Береволя» показана вся продукція В. Ярошенка й почасти М. Куліша; в театрі ім. Франка—М. Куліша. В обох театрах всебічно використовувались старі укр. автори й так само передбачається на далі. Так само й по інших держтеатрах. По-друге, хоч т. Мамонтів і повертає назад нарікання на нову укр. драматургію, але вони від цього не зменшаться. Причина проста. Театр—це не ілюстрація літературного твору (до того ж не завжди цікавого й талановитого) і доки наші драматурги цього не засвоють, то ще довго своїх п'єс на кону не любачать, принаймні без солідних переробок, на які не завжди є змога, час і навіть згода автора. Звертаємо увагу, що якраз творчість авторів, що безпосередньо або близько зв'язані з театром,—всі використана. Більшість же авторів не тільки не вивчає театру, особливо нового, з його технікою та вимогами, але часто-густо виявляє неознайомлення з основними законами драматургії. По третє—орієнтація виключно на укр. драматургію трохи розходиться з нашим уявленням про «європеїзацію», необхідність якої і перед новою фазою зовсім не зменшилась. (До речі, звідкіль у т. Мамонтова така певність, що Л. Курбас в майбутньому сезоні орієнтується на сатиричний лубок? Як раз навпаки. І де в минулому сезоні він йому так набрид? Може «Шпана»?—так пробачте, вона з лубком нічого спільного не має. Подібно, що шановний літератор сам вийшов в якусь фазу... затемнення чи-що?

Підсумовуючи, не відкидаємо думки, що стоїмо перед новим етапом розвитку нашої культури, що може синтезувати в собі досягнення попередніх, але рішуче заперечуємо таке розуміння цих понять, як це показується в статті т. Мамонтова. Вважаємо, що таке розуміння—це непередуманий наклеп на досягнення укр. культури, що веде до невірної й шкідливої уявлення про неї. Висновки ж т. Мамонтова, сформульовані в згаданих гаслах та пропозиціях цілком в іншій площині і з цим питанням не зв'язані.

П. КУДРИЦЬКИЙ.

Від ред. Друкується в порядку обговорення.

Нові видання.

Декабристи на Україні. Збірник праць комісії для дослідів гром. течії на Україні. За ред. ак. С. Єфремова та В. Мілковського. Київ, 1926 р. Стр. 208. Ціна з карб.

Нещодавній ювілей, сторіччя декабристського виступу, спричинився до того, що про декабристів чимало видало так матеріалів, як і дослідів. Хоч нині й доведено безсумнівно, що найтрагічніша дія цього виступу відбулася на Україні, що саме на Україні провела свою працю найреволюційніша група декабристів, «Товариство З'єднаних Слов'ян», проте до цього часу на Україні про рух декабристський, про повстання Чернігівського полку видало порівнює мало праць. Оце тільки недавно вийшов збірник праць комісії при ВУАН для дослідів гром. течії на Україні, призначений декабристам. В цьому збірникові центральне місце (крім двох статей—С. Єфремова та В. Романовського—загального характеру) займає обробка нових матеріалів про декабристів, що діяли на Україні. Треба підкреслити, що значний відсоток статей та заміток цього збірника

присвячено не видатним проводирам декабристського руху, а салдаським масі, що про неї, про її думки й настрої, про її долю було до цього часу дуже мало відомостей. Статті О. В. (Конфірмація в справі рядових 8-ої артил. бригади). Ольги Багалія: 1) Салдаські маси в дек. рухові, 2) Допит унтер-офіцер. Черниг. полку), В. Василевича (Салдати про повстання Черниг. полку), Л. Добровольського (Виправна на Кавказ салд. Черн. полку) подають багато цікавого й цінного матеріалу саме про салдаську масу, про її настрої. Так саме й усі інші праці цього збірника збудовані на новому (не завжди правда, широкого значіння) архівному матеріалі, і в цьому їхня вага. Зокрема треба згадати статтю Л. Добровольського про польського мемуариста Й. Рузіковського та переклад споминок Рузі. про повстання Черн. полку. Отже, треба сказати, що збірник «Дек. на Укр.» подає чимало багатого нового матеріалу свідки над якими власне тільки почалися. до історії декабр. руху на Україні, широкі до М. Горбань.

«Социалистическое хозяйство», 1926 г., книга 1, ст. 1—362, 8°. Москва.

З великим зацікавленням вийшло перше число журналу «Социалистическое хозяйство» за цей рік, що видається ЦУН ВОНХ у Москві. Журнал, взагалі, цікавий серйозним і науково-поставленим освітленням проблем економіки, фінансів і народного господарства, а останнє число цікаве ще тим, що майже на половину присвячене Україні.

Починаючи з 3-ої книги 1925 р. в журналі заведено розділ «Хозяйственные районы СССР», де вже вміщено ряд нарисів, що характеризують Центрально-Промисловий район. В останньому ж числі зазначений розділ одведено Україні.

Спочатку йде велика й ґрунтовна стаття М. Галицького—«Україна. Общая экономическая характеристика УССР». Використавши всебічно нову літературу, головним чином, видання українські, автор подає яскраву загально-економічну характеристику природних умов, території й населення, сільського господарства, промисловості, торгівлі й транспорту, районування УССР.

Резюмуючи свою статтю М. Галицький констатує, що «Україна, є частина СРСР, що найбільш інтенсивно розвивається за рівняння, короткий час, свого історично-економічного розвитку вона висунулася на чільне місце поміж інших економічних районів Союзу, причому протягом останніх десятиліть питома вага України в системі народного господарства Росії, а потім СРСР помітно зросла. Так само інтенсивно ростиме Україна і протягом ближніх років так в царині сільського господарства, як і в царині промисловості».

Далі йдуть статті, що розвивають і доповнюють основні положення М. Галицького: Соловейчик, В.—«Сельское хозяйство Украины», Фомин, П.—«Промышленность Украины»; В. Кищенко.—«Торговля и транспорт Украины». Після статтів, як додаток до відділу «Хозяйственные районы СССР», подано низку статистичних таблиць, складених за матеріалами ЦСУ співробітниками Відділу Основної Промисловості, що дають яовий і цікавий довідний матеріал для економічної характеристики України.

Усі статті ілюстровано значною кількістю картограм і діаграм.

Своєю систематизованістю, використанням нової літератури, зазначені статті є, власне, стислим нарисом економічної України, що його можна рекомендувати для семінарської проробки у вищих школах та, взагалі, для широкого використання, хоч-би, напр., на поширених курсах українознавства в зв'язку з українізацією.

Шкода, що приведені матеріал не надруковано окремими відбитками для поширення на Україні.

В тому ж числі журналу вміщено статтю М. Галицького—«Промышленные районы Европейской части СССР». Казючи про об'єктивні чинники розвитку промисловості, М. Галицький виділяє «три основних п'ятна», найбільш придатних для розвитку промисловості в СРСР. Одно з таких «п'ятен»—«п'ятно північно-західних губерний», як-раз і є не що інше, як уся УССР з суміжними районами РСФРР.

Нарешті, в тому ж числі вміщено ґрунтовну рецензію В. Ландо на таку капітальну й важливу книжку, як «Перспективный план развития сахарной промышленности. Иад. Сахаропроста. Москва, 1925 г.».

Н. Дубняк.

Книжки надіслані до редакції.

М. П. Томский—Задачи культуры профсоюз. «Украинский Рабочий» Ц. 14 к.

Д-р Л. Д. Кашлан—Популярный медицинский справочник. «Украинский Рабочий». Ц. 60 коп.

Германия Цур Мюлен—Патриот. Оповідання. З німечк. перекладали Євг. Касяненко та М. Ільчишна. «Украинський Робітник». Ц. 35 к.

Грицько Коляда—«Золоті Кучері»—лірика, видання автора. Ц. 50 коп.

Л. Ордин—Гандбол. Издание ВФК. Ц. 40 к. Бюлетень Волховской гидро-электрической силовой установки № 6 Волховстрой.